

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ข้าว เป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของโลก ประชากรกว่าครึ่งโลกบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก ข้าวจึงจัดเป็นสินค้าที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความมั่นคงด้านอาหาร ในหลายประเทศข้าวเป็นสินค้าที่มีความอ่อนไหวทางการเมือง และถือว่าการปลูกข้าวเป็นวัฒนธรรมประจำชาติอย่างหนึ่ง สำหรับประเทศไทยข้าวเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญของ ไทย มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งเป็นรายได้หลักที่หล่อเลี้ยงเกษตรกรในระดับรากหญ้า อีกทั้งยังเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญสามารถสร้างรายได้และนำเงินตราเข้าประเทศมูลค่าหลายล้านบาทต่อปี ในอดีตคนไทยปลูกข้าวเพื่อใช้บริโภคเองเป็นหลัก ต่อมาเมื่อมีการติดต่อกับชาวต่างชาติ การปลูกข้าวเพื่อส่งออกจึงได้พัฒนาเป็นสินค้าส่งออกไปต่างประเทศ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2470 เป็นต้นมา ปริมาณการส่งออกข้าวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงระดับ 2 ล้านตันในปี พ.ศ. 2520 (ช่วง 50 ปี) หรือมี อัตราเพิ่มเฉลี่ย 1 ล้านตันต่อ 25 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521-2545 การส่งออกข้าวเพิ่มขึ้นเป็น 5 ล้านตัน หรือเฉลี่ย 1 ล้านตันทุก ๆ 5 ปี การส่งออกข้าวไทยที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะนี้ดำเนินไปพร้อมกับการเพิ่มขึ้นของ ประชากร จาก 11 ล้านคนในปี พ.ศ. 2470 มาเป็น 63 ล้านคนในปี พ.ศ. 2547 และพื้นที่ปลูกข้าวของไทยก็เพิ่มขึ้น 16 ล้านไร่ ในปี พ.ศ. 2470 มาเป็น 61 ล้านไร่ ในปี พ.ศ. 2547 การส่งออกข้าวไทยในปัจจุบันเป็นการค้าแบบเสรีในลักษณะที่ผู้ส่งออกตกลงกับผู้ซื้อในต่างประเทศ นอกจากนี้ยังมีลักษณะการส่งออกข้าวแบบรัฐบาลต่อ รัฐบาล แต่ก็ไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับ เอกชน โดยในปี พ.ศ. 2544 เอกชนส่งออกถึง 7,237,708 ตัน คิดเป็น 96.24 เปอร์เซ็นต์ของการ ส่งออกข้าวทั้งหมด ขณะที่รัฐบาลส่งออกเพียง 282,970 ตัน คิดเป็น 3.76 เปอร์เซ็นต์ของการส่งออก และในปี พ.ศ. 2546 ปริมาณการส่งออกข้าวไทยทำสถิติสูงที่สุดถึง 7.597 ล้านตัน ทำรายได้ให้ ประเทศ 76,368 ล้านบาท โดยส่งไปขายทั่วโลก 173 ประเทศ ตลาดหลักของ ข้าวไทยอยู่ใน ทวีป เอเชีย แอฟริกา ตะวันออกกลาง อเมริกา ยุโรป และโอเชียเนีย ตามลำดับ

ข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของหลายประเทศไม่ว่าจะเป็นไทย จีน และเวียดนาม แต่ ปัจจุบันไทยเป็นผู้ส่งออกข้าวอันดับหนึ่งของโลก รองลงมาคือ เวียดนาม โดยไทยส่งออกข้าวได้

ประมาณปีละ 7-8 ล้านตัน มูลค่าเฉลี่ย 83 ,409 ล้านบาท ในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมาไทยได้เจรจา ข้อตกลงการค้าเสรีกับหลายประเทศ และข้าวเป็นสินค้าเป้าหมายหลักที่ไทยต้องการผลักดันให้ ประเทศคู่ค้าเปิดตลาดให้ข้าวไทยมากขึ้น จะเห็นว่าหลังเปิดเสรีการค้าสินค้ากับออสเตรเลีย นิวซีแลนด์และจีน ปรากฏว่าการส่งออกข้าวไทยไปยังประเทศดังกล่าวได้เพิ่มขึ้น

ตารางที่ 1.1 ปริมาณและมูลค่าการส่งออกข้าวของไทยปี 2550-2552

กลุ่มประเทศ	2550	2551	2552
เอเชีย	2,890,639	2,473,681.09	1,763,635.09
อเมริกา	477,008	552,543.94	540,896.00
ยุโรป	646,961	791,987.48	564,576.65
ตะวันออกกลาง	1,465,148	1,354,415.67	898,507.94
แอฟริกา	3,922,286	4,640,393.29	4,621,294.85
โอเชียเนีย	155,339	198,013.25	203,919.25
รวมทั้งสิ้น	9,557,382	10,011,034.65	8,592,830.17
มูลค่าข้าว(ล้านบาท)	123,700	200,891.95	171,718.80

ที่มา : สภาหอการค้าแห่งประเทศไทย และสำนักมาตรฐานสินค้านำเข้าส่งออก

ตลาดแอฟริกา

แอฟริกา เป็นตลาดส่งออกข้าวที่สำคัญของไทย ในแต่ละปีมีความต้องการ นำเข้าข้าวค่อนข้างสูง แต่เนื่องจาก ประเทศส่วนใหญ่ในแอฟริกาค่อนข้างยากจน และขาดแคลนเงินตราต่างประเทศ ดังนั้นจึงมักซื้อข้าวจากประเทศที่มีราคาต่ำ หรือ ซื้อจากผู้ขาย ที่สามารถให้สินเชื่อบริหารยาวได้ การนำเข้าข้าวในตลาดแอฟริกา ส่วนใหญ่จะผูกขาด โดยองค์กรของรัฐ แต่ในระยะหลังหลายประเทศ ได้เริ่มให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการนำเข้าข้าวมากขึ้น สำหรับผู้ซื้อข้าวของไทย ในภูมิภาคนี้ แบ่งได้เป็น 3 กลุ่มคือ

1. กลุ่มประเทศที่ซื้อจากไทยเป็นประจำทุกปี ในปริมาณมาก ได้แก่ แอฟริกาใต้ เซเนกัล เบนิน เป็นต้น
2. กลุ่มประเทศที่มีแนวโน้มซื้อข้าวจากไทย ในปริมาณที่ลดลง ได้แก่ มาดากัสการ์ แคมเบอจูน โคลดิวัวร์ เนื่องจาก ได้หันไปนำเข้าข้าวราคาต่ำ จากคู่แข่งเช่น เวียดนาม อินเดีย และพม่า มากขึ้น
3. กลุ่มประเทศที่ซื้อข้าวจากไทยเป็นครั้งคราว ในปริมาณที่ไม่แน่นอน ได้แก่ ไนจีเรีย แองโกลา เกมเบีย โซมาเลีย เป็นต้น

โดยในปี 2550 ที่ผ่านมามีการส่งออกข้าวไปทั่วโลกประมาณ 9.5 ล้านตัน มูลค่า 123,700 ล้านบาท ในจำนวนนี้ส่งออกไปแอฟริกา 3.9 ล้านตัน หรือคิดเป็นสัดส่วน 41% ของการส่งออกในภาพรวม ขณะที่ช่วงไตรมาสแรกของปีนี้ไทยส่งออกข้าวไปแอฟริกาประมาณ 1.63 ล้านตัน จากช่วงเดียวกันของปีก่อนส่งออก 828,183 ตัน หรือขยายตัวเพิ่มขึ้น 97% (กรมการค้าต่างประเทศ, 2553)

ปริมาณการบริโภคข้าวในภูมิภาคแอฟริกามีแนวโน้มเติบโตเกือบ 7 เท่าในช่วง 5 ทศวรรษที่ผ่านมา โดยเพิ่มขึ้นเป็น 22.07 ล้านตันในปี 2552/53 จากที่เคยอยู่ในระดับเพียง 3.0 ล้านตันในปี 2503 ในขณะที่การบริโภคข้าวของโลกนั้นมีแนวโน้มเติบโตเพียงเกือบ 1 เท่าตัวเท่านั้น ในอนาคตภูมิภาคแอฟริกาจะเป็นภูมิภาคที่สำคัญในการผลักดันการบริโภคข้าวในตลาดโลกภูมิภาคแอฟริกามีการบริโภคข้าวประมาณร้อยละ 5 ของปริมาณการผลิตข้าวทั้งโลก ในขณะที่ปริมาณการผลิตข้าวในแอฟริกาต่ำกว่าร้อยละ 3 ของโลก นอกจากนี้ยังมีปัจจัยหนุนที่ทำให้แอฟริกาเป็นภูมิภาคที่มีอัตราการเจริญเติบโตของปริมาณการบริโภคข้าวที่รวดเร็วที่สุดในโลก ได้แก่

การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ในช่วง 5 ทศวรรษที่ผ่านมาจำนวนประชากรของภูมิภาคแอฟริกาเพิ่มขึ้น 2.7 เท่าตัว เมื่อเทียบกับประชากรโลกที่มีการขยายตัวเพียง 1.7 เท่าตัว และคาดการณ์แนวโน้มประชากรของภูมิภาคแอฟริกาในปี 2563 จะมีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 2.3 ต่อปี ในขณะที่ประชากรของโลกในปี 2563 จะมีอัตราเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 1.2 ต่อปีเท่านั้น

การขยายตัวของเขตเมือง ในช่วง 5 ทศวรรษที่ผ่านมา อัตราการขยายตัวของเขตเมืองในภูมิภาคแอฟริกาสูงถึง 5 เท่าตัว ในขณะที่ค่าเฉลี่ยทั่วโลกอยู่ที่ 2 เท่าตัวเท่านั้น และคาดการณ์ว่าในปี 2573 อัตราการขยายตัวของเขตเมืองในภูมิภาคแอฟริกายังคงสูงถึงร้อยละ 65 เมื่อเทียบกับค่าเฉลี่ยของโลกที่อยู่ในระดับเพียงร้อยละ 28 เท่านั้น

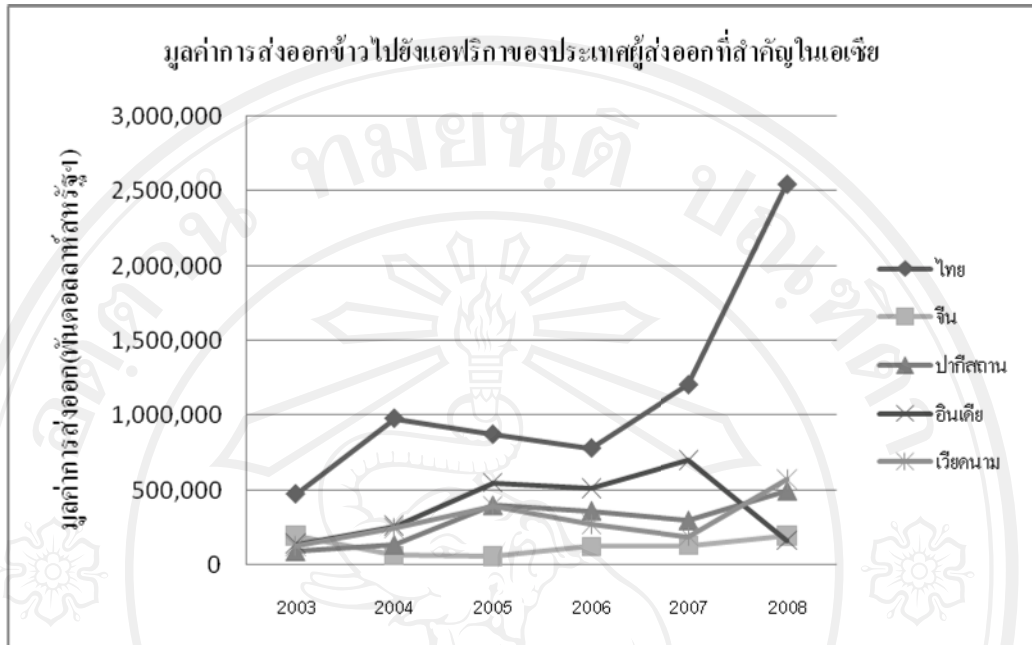
จากปัจจัยเหล่านี้ ทำให้การส่งออกข้าวไปยังภูมิภาคแอฟริกาของประเทศผู้ส่งออกข้าวที่สำคัญมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปีและด้วยकारที่แอฟริกาเป็นตลาดข้าวขนาดใหญ่ และความต้องการบริโภคข้าวของแอฟริกามีแนวโน้มขยายตัวอย่างต่อเนื่องนั้น ทำให้ตลาดข้าวของแอฟริกาเป็นที่สนใจของประเทศผู้ส่งออกข้าวที่สำคัญของโลก ไม่ว่าจะเป็นไทย เวียดนาม อินเดีย จีน และปากีสถาน โดยทั้งประเทศผู้ส่งออกทั้ง 5 ประเทศนี้มีอัตราการส่งออกข้าวไปยังประเทศแอฟริกาค่อนข้างสูง นอกจากนี้ยังมีประเทศในอเมริกาใต้อย่างบราซิลและอุรุกวัย ที่มีแนวโน้มการส่งออกเติบโตสูงขึ้นอย่างรวดเร็วถึงแม้ว่าประเทศไทยจะครองตลาดเป็นอันดับหนึ่งแต่ก็ต้องเผชิญกับภาวะการแข่งขันทางการค้ากับประเทศผู้ส่งออกอื่นๆอย่างมาก ทั้งในด้านของราคา อีกทั้งในเรื่องของปริมาณการผลิตก็เป็นผลกระทบอีกด้านหนึ่งในการส่งออกข้าวของประเทศไทยด้วย

ตารางที่ 1.2 แสดงมูลค่าการส่งออกข้าวไปยังภูมิภาคแอฟริกาของประเทศต่างๆปี 2003-2008

ประเทศผู้ส่งออก	ปีที่ส่งออก					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
รวมทั้งหมด	1,148,284	1,844,311	2,522,997	2,245,448	2,729,851	4,441,860
ไทย	473,499	980,292	873,757	780,656	1,205,774	2,550,105
บราซิล	207	2,996	45,941	38,368	33,661	163,603
จีน	196,779	63,871	56,845	123,630	131,242	197,435
สหรัฐฯ	74,909	78,845	91,840	63,407	72,021	98,506
อุรุกวัย	658	6,250	16,191	14,482	18,230	42,974
ญี่ปุ่น	4,222	8,611	1,536	3,454	2,662	9,598
ฝรั่งเศส	179	111	323	223	175	275
ปากีสถาน	91,953	135,237	397,806	361,072	297,084	494,878
อิตาลี	8,678	6,307	7,065	6,893	1,264	6,457
อินเดีย	139,574	258,693	549,606	509,371	699,694	162,454
เวียดนาม	127,949	249,544	395,282	272,338	191,606	571,040
สเปน	6,674	6,782	6,200	3,788	5,440	1,810
อิมิเรต	3,668	4,228	5,435	4,426	13,615	17,169
ประเทศอื่นๆ	19,335	42,544	75,170	63,340	57,383	125,556

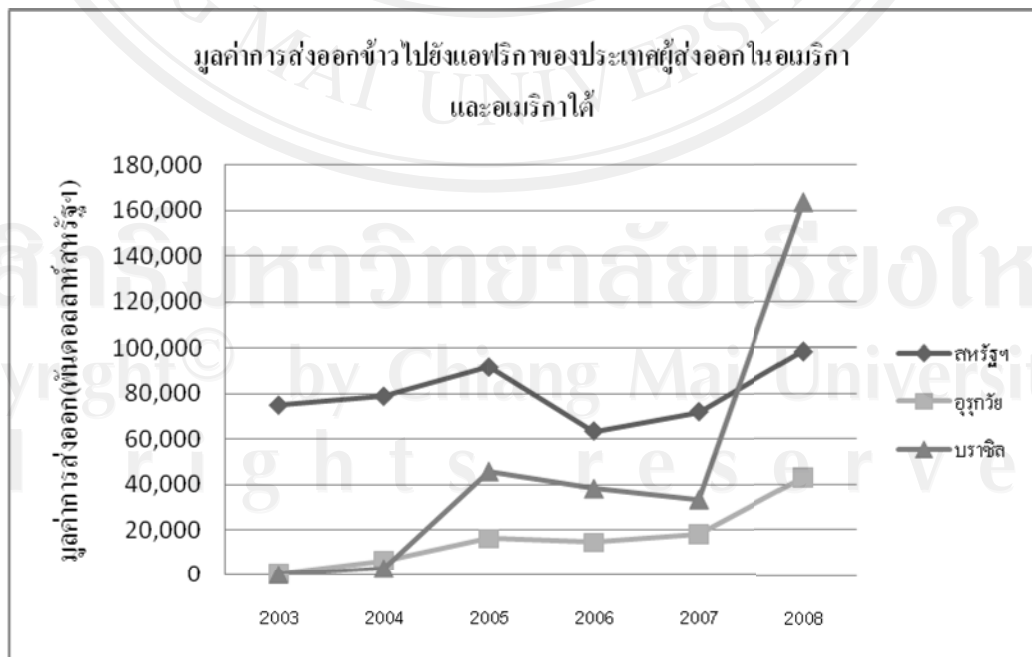
ที่มา : ITC calculations based on COMTRADE statistics

รูปที่ 1.1 มูลค่าการส่งออกข้าวไปยังภูมิภาคแอฟริกาของประเทศผู้ส่งออกที่สำคัญในเอเชีย

ที่มา : ITC calculations based on COMTRADE statistics

รูปที่ 1.2 มูลค่าการส่งออกข้าวไปยังภูมิภาคแอฟริกาของประเทศผู้ส่งออกที่สำคัญในอเมริกาและอเมริกาใต้

ที่มา : ITC calculations based on COMTRADE statistics

ตารางที่ 1.3 พื้นที่เพาะปลูก การเก็บเกี่ยว และผลผลิตข้าวของโลก

ประเทศ/ ภูมิภาค	พื้นที่			ผลผลิต(เก็บเกี่ยว)			ผลผลิต(ผ่านการสี)			การเปลี่ยนแปลง	
	ล้านเฮกตาร์			ตัน/เฮกตาร์			ล้านตัน			ผลผลิต(ผ่านการสี)	
	2005/ 2006	2006/ 2007	2007/ 2008	2005/ 2006	2006/ 2007	2007/ 2008	2005/ 2006	2006/ 2007	2007/ 2008	จากปีที่แล้ว	
โลก	152.57	152.95	153.74	4.08	4.07	4.08	418.06	418.05	421.16	3.11	0.74%
สหรัฐ	1.36	1.14	1.11	7.44	7.7	8.12	7.11	6.25	6.33	0.08	1.30%
เอเชีย											
จีน	28.85	29.3	29.6	6.26	6.23	6.25	126.41	127.8	129.5	1.7	1.33%
ญี่ปุ่น	1.71	1.69	1.65	6.65	6.34	6.61	8.26	7.79	7.94	0.16	2.02%
เกาหลีใต้	0.98	0.96	0.95	6.57	6.62	6.4	4.77	4.68	4.5	-0.18	-3.85%
เกาหลีเหนือ	0.59	0.59	0.59	4.21	4.08	3.81	1.6	1.55	1.45	-0.1	-6.45%
อินเดีย	43.4	44	44	3.17	3.16	3.14	91.79	92.76	92	-0.76	-0.82%
บังกลาเทศ	11.1	11.2	11.2	3.89	3.88	3.88	28.76	29	29	0	
ปากีสถาน	2.62	2.58	2.55	3.18	3.03	3.12	5.55	5.2	5.3	0.1	1.92%
อินโดนีเซีย	11.8	11.4	11.6	4.59	4.53	4.54	34.96	33.3	34	0.7	2.10%
เวียดนาม	7.31	7.21	7.25	4.72	4.81	4.86	22.77	22.89	23.26	0.37	1.60%
ไทย	10.22	10.27	10.36	2.7	2.69	2.69	18.2	18.25	18.4	0.15	0.82%
พม่า	7	7	7	2.57	2.61	2.63	10.44	10.6	10.66	0.06	0.57%
ฟิลิปปินส์	4.16	4.18	4.2	3.63	3.71	3.67	9.82	10.09	10.01	-0.08	-0.74%
กัมพูชา	2.4	2.4	2.45	2.5	2.25	2.64	3.78	4.08	4	0.08	1.88%
ลาว	0.74	0.76	0.76	3.49	3.49	3.49	1.54	1.59	1.59	0	
มาเลเซีย	0.66	0.65	0.66	3.36	3.34	3.38	1.44	1.4	1.45	0.05	3.57%
อเมริกาใต้											
บราซิล	3	2.98	3	3.86	3.81	3.92	7.87	7.7	7.99	0.29	3.77%
เปรู	0.34	0.35	0.35	6.78	6.63	7.04	1.59	1.6	1.7	0.1	6.25%
แอฟริกา											
ไนจีเรีย	2	2.05	2.2	2.25	2.36	2.27	2.7	2.9	3	0.1	3.45%
มาดากัสการ์	1.35	1.35	1.35	2.52	2.59	2.67	2.18	2.24	2.3	0.06	2.86%
ยุโรป											
อิตาลี	0.22	0.23	0.23	6.45	6.28	6.28	0.88	0.87	0.87	0	
สเปน	0.12	0.11	0.1	7.05	7.04	7	0.59	0.52	0.49	-0.03	-6.13%
อียิปต์	0.67	0.67	0.68	9.52	9.99	10.04	4.14	4.38	4.41	0.2	0.55%
อิหร่าน	0.64	0.64	0.65	5.47	5.63	5.71	2.31	2.38	2.45	0.07	3.11%
อื่นๆ	9.34	9.27	9.27	3.05	3.03	3.06	18.61	18.31	18.48	0.17	0.91%

ที่มา : Foreign Agricultural Service, USDA

อย่างไรก็ตามประเทศไทยมักจะประสบปัญหาเรื่องประสิทธิภาพการผลิต ราคาและการส่งออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งออกของไทยมักจะประสบกับภาวะการแข่งขันในตลาดส่งออก มาตรการกีดกันทางการค้าทั้งเป็นภาษี และไม่ใช่ภาษี การเปิดตลาดตลอดจนสภาพการผลิตและการส่งออกของประเทศคู่ค้าและคู่แข่ง ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อ การส่งออกข้าวไทย และยังส่งผลกระทบต่อ การผลิตและราคาภายในประเทศด้วย ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ปริมาณการส่งออกข้าวมีความผันผวน ถึงแม้ว่าข้าวเป็นสินค้าบริโภคที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวัน แต่ปริมาณการส่งออกหรือปริมาณความต้องการนั้นก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเช่นเดียวกัน อีกทั้งการส่งออกข้าวไทยยังมีอุปสรรคจากการแข่งขันของประเทศต่างๆ โดยเฉพาะเวียดนาม ซึ่งสามารถพัฒนาคุณภาพข้าวได้ใกล้เคียงกับข้าวของไทยมากขึ้นทุกขณะ ผลผลิตที่ออกมาบางส่วนมีคุณภาพใกล้เคียงกับของไทยมาก ในไม่ช้าเวียดนามอาจจะสามารถพัฒนามาตรฐานคุณภาพข้าวได้ในระดับเดียวกับไทยก็เป็นได้ จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยต้องมีการพัฒนาคุณภาพข้าวและพันธุ์ข้าวไทยเพื่อให้มีมาตรฐานที่สูงขึ้นได้

ดังนั้นเรื่องข้าวจึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาค้นคว้าอย่างยิ่งสำหรับประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการค้าข้าวที่จะนำรายได้มาสู่เกษตรกร เพื่อให้ทราบถึงความสามารถในการแข่งขันส่งออกข้าวเมื่อเทียบกับคู่แข่งประเทศผู้ส่งออกรายอื่นๆ ในตลาดแอฟริกาซึ่งเป็นตลาดใหม่ที่สำคัญในการส่งออกข้าวไทย ผลการศึกษาที่ได้นั้นจะนำไปสู่การวางแผนทางกลยุทธ์ หรือนโยบายเพื่อเพิ่มคุณภาพและรักษาศักยภาพการแข่งขันเพื่อที่จะเป็นผู้ครองตลาดอันดับหนึ่งของโลกตลอดไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์และโครงสร้างข้าวไทยที่ส่งออกไปยังตลาดแอฟริกา
- 2) เพื่อทราบถึงระดับและแนวโน้มของความสามารถในการแข่งขันการส่งออกข้าวไทยในตลาดแอฟริกาเมื่อเทียบกับประเทศผู้ผลิตอื่นๆ

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

เพื่อเป็นแนวทางในการเพิ่มประสิทธิภาพในการแข่งขันของข้าวไทยที่จะสามารถครองตลาดเป็นอันดับหนึ่งของแอฟริกาต่อไป โดยอาจแบ่งกลุ่มผู้ได้รับผลประโยชน์เป็น 2 ภาคดังนี้

- 1) ภาครัฐบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในแง่ของการกำหนดนโยบายที่เหมาะสมในการรักษาหรือเพิ่มศักยภาพการส่งออกข้าวไทยในอนาคต

2) ภาครัฐกิจ ผู้ผลิต หรือผู้ส่งออก สามารถนำผลการศึกษาไปใช้ในการประกอบการตัดสินใจ
ดำเนินการในแง่ของการวางแผนกลยุทธ์การตลาดและการผลิตที่เหมาะสม

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษานี้จะศึกษาเฉพาะข้อมูลการส่งออกข้าวในตลาดแอฟริกาโดยแบ่งเป็น 2 ด้าน

- 1) ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับข้าวและการส่งออกข้าวไทยไปยังตลาดแอฟริกา เช่น โครงสร้างตลาด
มาตรการการส่งออก สถานการณ์การส่งออก เป็นต้น
- 2) ข้อมูลทางสถิติของการส่งออกข้าวของประเทศไทย จีน อินเดีย เวียดนาม ปากีสถาน
สหรัฐอเมริกา บราซิล อูรุกวัย และการนำเข้าข้าวของแอฟริกาตั้งแต่ปี 2546-2551